

Marksizmin «Millileşmesi» mi «Yerlileşmesi» mi?

Marksizm, bir *bilim* olduğu ölçüde, evrensel olmalıdır. Ama bildiğimiz gibi, sadece bir bilim değildir Marksizm (ya da, daha kesin söylenirse, Marksizm'in bilimi «tarihi maddecilik»tir, fakat bu da Marksizm'in bütünü demek değildir). Bilimin evrenselliği, şüphesiz, yüksek bir soyutlama düzeyini gerektirir. Temel önermeleri, zaman ve mekân içinde bütün toplumlar için geçerli olacaktır. Öte yandan, belirli toplumlar içinde yaşayan bireyler ve sınıflar, bu soyutluğa ve bu evrenselliğe, kendi toplumsal formasyonlarının somut yapıları içinden ve bu yapılar yoluyla ulaşırlar. Bir davranış biçimi olarak Marksizm için de böyledir. Bu anlamda da Marksizm, bütün toplumlar da, değişik gelenek ve görenekler içinde yetişmiş insanların kendilerini uydurabilecekleri davranış biçimleri önermektedir. Gelgelelim, gerek teorik, gerekse pratik düzeylerde böyle bir sürecin kendine özgü gerilimler yaratmaması düşünülemez. Marksizm'in hem evrensel bir teori ve pratik, hem de bir belirli toplumsal formasyonda yaşayan bir teori ve pratik olması, Marksizm'in, evrensel niteliğini kaybetmeden sözkonusu topluma yerlileşmesi demektir. Bu da, her zaman düzgün, önceden hesaplandığı veya istenildiği gibi ilerlemeyen, karmaşık ve çelişik bir süreçtir.

Marksizm'in bir topluma *gelmesi*, ilkin teorik kimliğiyle gerçekleşir, çünkü ilk alıcılarının aydınlar olması doğaldır. Topluma, ancak bundan sonra, o da kademe kademe yayılacaktır. Yukarıda değinilen ikili yön bu süreçte de vardır. Dünya için bir teoridir, ama belirli bir toplumsal formasyon çerçevesinde de anlaşılır, uyarlı bir teori olmak zorundadır. Şematik bir biçimde söyleyecek olursak, Marksizm'in analiz yöntemi, verili toplumun somut hayatına uygulanacaktır. O toplumda varolan durum, bu analizle anlaşılır hale getirilecektir. Varolan sınıfların ve sınıf mücadelesinin niteliği, gelişme yönleri, sınıfların karşılıklı oranları ve birleşimleri, ayrıca, varolan üst yapılar ve onları oluşturan tarihi dinamikler, sınıf mücadelesinin odak noktası olan devletin yapısı vb. bu yöntemle analiz edilerek *gelecek için* gerekli sonuçlar çıkarılmalıdır. Şüphesiz, bütün bunların yapılması, tarihin (o toplumun özgül tarihinin) Marksist yöntemle incelenmesini ön-gerektirir. Düne, bugüne ve yarına yönelen bu öncelikle tarihi yaklaşım, ayrıca kültürü, ideolojiyi, sanatı vb. açıklamak üzere de uygulanır.

Fakat bu teorik başlangıçlar kitlelerin hayatına da mal olmaya başlamış ve sınıf mücadelesinde örgütlü bir hareket oluşturmaya yönelmişse, teoriyi tamamlayacak pratik zorunluluklar da orta-

ya çıkar. İnsanlara gündelik hayatlarında kılavuzluk eden bütün ahlâki ilkeler, değerler, davranış biçimleri ve normları vb. yeni dünya görüşünün ışığında bir kere daha değerlendirilmeli, süzgeçten geçirilmeli, yeniden biçimlendirilmelidir.

Bütün bunlardan, «Marksizm'in yerlileşmesi»nin, Marksizm'in temsil ettiği ve bilimsel bir teoriden kaynaklanan ilkelerin pratik hayat ve bütün toplumsal pratikler düzeyinde somut insanlarla birlikte ete kemiğe bürünmesi demek olduğu anlaşılır. Şöyle ki, Marksist teori, ulaştığı somut toplumsal formasyonda somut bireylerle karşılaşır, onlar tarafından benimsenir. Bu somut bireyler, kendilerini o *birey* yapan özelliklerini, kendi toplumsal formasyonları içinde süregelen somut toplumsal pratikler yoluyla edinmişlerdir. Sorun, bu pratikten edinilenlerle Marksist teori ve pratiğin öğelerinin *eklenmesi* sorunudur. «Sentezi» demeyi tercih edenler olabilir; ama olayı böyle bir kelimeyle anlatmak bana fazla iyimser geliyor. Çünkü, bir karışım olacağı bellidir, ama bunun ille de bir «sentez» olmasını bekleyemeyiz. Zaten, bu yazıda, böyle, «ideal olmayan» durumlar üstünde daha çok durmak istiyorum.

ULUSAL TEORİSYENLER

Dünya sosyalizm tarihinde Marksist teoriyi kendi toplumlarında yerlileştiren teorisyenler olarak öncelikle iki büyük düşünür ve yazar aklıma geliyor: Rusya'da Plehanov ve İtalya'da Labriola. Her ikisinin de başlıca özelliği, özgün teorisyen olmaları değil. Gerçi bu, Plehanov için bir anlamda söylenebilir; çünkü bir Marksist olarak ilk araştırmalara girdiği alanlar vardır — felsefe, ilkel toplumlar, sanat vb. Ama, bu girişimleri değildir Plehanov'u büyük yapan. Tersine, en büyük teorik yanılgıları bu sözkonusu alanlarda olmuştur. Plehanov'un gerçekten önemli katkısı özgün araştırmalarından çok Marksizm'i Rusça'ya çevirmesinde yatar — Rus diline değil, Rusya'nın ideolojik iklimine. Labriola ise görece daha iddiasızdır. Son zamanlarda, doğa felsefesi ve insanın biyolojik yapısı üstüne tezleri dirilir gibi olmuşsa da, teoriye katkıları Plehanov'a oranla daha az olmuştur diyebiliriz. Belki bir fedakârlıktır bu, kişisel hayat düzeyinde. Çünkü bugün Labriola, Marksizm'in evrensel teorisi açısından bizi ilgilendirmiyor. Öte yandan, örneğin sanat alanında Della Volpe'nin olduğu gibi, vazgeçilmez bir başvurma mercii olduğu özel bir alan da yok. Ama Labriola'nın düşünsel emeğinin İtalya toplumunda yeraltından akışı o toplum için gerçekten çok önemli. Aynı şey, son-

raki bütün ters tavır almalarına rağmen, Plehanov için de geçerli. Sporda «star» olmayan, ama herkesten çok çalışıp «oyun kuran», sade, gösterişsiz büyük oyuncularını andırıyor bu düşünürlerin omuzladıkları görev.

Plehanov ile Labriola'nın tarihî rollerini nasıl oynadıklarına biraz daha yakından bakalım (ama çok yakından bakamayacağız, yoksa yazının konusunu değiştirmek gerekecek.) Her iki düşünür de genel olarak «Batı kültürü» denilen ve büyük ağırlığı İngiltere/Fransa/Almanya ekseninde oluşan kültüre hem yakın, hem de ona görece marjinal sayılabilecek ulusal kültürler —Rus ve İtalyan kültürleri— içinde hareket ediyorlardı. Özellikle İtalya'da, Batı'nın bazı büyük ve belirleyici düşünürlerinin paraleli sayılabilecek yerli düşünürler olduğu gibi, İtalya kültürünün sınırlarından taşan ve Batı düşüncesinin tümünde belirleyici bir uğrak görevi yapan büyük isimler de vardı. Öncelikle tarihçi Vico ile politikaya bir bilim olarak bakan ilk düşünür olduğunu söyleyebileceğimiz Macchiavelli bu ikinci türün örnekleridir. İtalya, Darwin'i, belki De Sanctis yoluyla yerleştirmişti. Gecikmiş İtalyan Hegel'i de, biraz zorlamayla, daha sonra hem Gramsci, hem de Della Volpe'yi ve onların temsil ettiği iki görece farklı Marksist düşünce çizgisini bir hayli uğraştıracak olan Benedetto Croce idi. Böylesine köklü ve sağlam bir ulusal entelektüel geleneğin Marksist teorisyen açısından yararları olduğu gibi, güçlükleri de olması doğaldır. Güçlük, bu zengin gelenek içinde, Marksist yöntemin özgüllüğünü, farklılığını, belirtebilmek, aynı zamanda da bu yöntemin geçerliliğini kabul ettirebilmektir. Teorinin en üst düzeylerinde bir çabanın yanı sıra, sürekli bir polemik pratiği de gerektirir böyle bir iş. Geleneğin zenginliği kabullenilir, belirli öğelerin özümlemesine çalışılırken, bir yandan da, sistematik ucunu özgür ve bağımsız tutmak gerekir. Ama böyle bir ideolojik mücadeleden, izole olmaksızın ve aynı zamanda burjuva sistematiğin boğulmaksızın çıkılabilirse, Marksist teori de o ölçüde sağlam kurulmuş olur (burada, «mücadeleden çıkmak» sözü bir soyutlama, çünkü bu hiç bitmeyen, değişen hasımlar karşısında yenilenen, dolayısıyla hiç «çıkılmayan» bir mücadeledir — gene de, kendi renklerini kazandığı bir *başlangıç noktası* tesbit edilebilir).

Rusya'da Plehanov'un mücadelesi de bundan hafif değildi. Önceki Rus düşünürleri İtalya'daki gibi dünya çapında belirleyici olmasalar da, Rus toplumsal formasyonu içindeki etkileri büyüktü. Bunların da bazıları Batı dünyasının entelektüel doruklarını Rusya'da temsil eden kişilerdi. Bazıları ise, Belinski, Dobrolyubov ve Çernişevski gibi, Rusya'ya özgü bir maddeciliği formüllemişlerdi. Öte yandan, Rusya'da, İtalya'daki gibi, belirli başarıları da erişebilen, Carbonari veya Garibaldi gelenekleri gibi radikal burjuva hareketleri pek yoktu, ama buna karşılık, belki de daha az başarılı oldukları için radikalleşmiş küçük burjuva muhalefet biçimleri ve örgütlenmeleri vardı. Plehanov gibi bir kişinin Marksist teori ve pratik

açısından hem bunları özümlemesi ve başkaldırma hareketleri olarak hakkını vermesi, hem de kendi temsil ettiği Marksist çizginin bunlardan farkını —ve üstünlüğünü— açıkça belirlemesi gerekiyordu. Plehanov'un, Çernişevski gibi en radikal küçük burjuva muhalif ve düşünürlerini en önemli teorik rakip sayarak kozunu onlarla paylaşmayı seçmesi bu türden zorunluluklarla açıklanabilir. Labriola ile Plehanov'un bu fedakârca çalışmaları ve önemli eserleri kendi çağlarında dünya çapında Marksist harekete de katkı niteliğini taşıdı. Örneğin Plehanov'un tarihte bireyin rolünü araştıran çalışması uzun zaman bütün dünyada Marksistlerin temel kitapları arasında yer almıştır. Fakat, dünya çapında Marksizmin bilgilerinin artması ve sorunlarının derinleşmesiyle, her iki düşünür de aşıldılar. Öte yandan, İtalya ve Rusya'da Marksist hareketlerin oluşumuna katkıları, tarihin akışı içinde değişmeyecek bir şeydir. Her ikisinin de, kendi toplumsal formasyonları içinde Marksizm'i yerleştirmek gibi, başka şeylerle kolay karşılaştırılamayacak önemde bir büyük hizmetleri vardır.

Bunun benzerini başka Avrupa toplumlarında görmek güçtür. Örneğin Almanya'da Mehring veya Bebel de az çok buna benzer çalışmalar yapmış kişilerdir. Ama katkılarının oranı çok daha küçüktür — ve daha çok pratik düzeyinde etkilidir. Kautsky gibilerinin rolü ise bugün bile tartışmalıdır: gerek Almanya'nın, gerekse Almanya'daki sosyalist hareketin tarihinde Kautsky'nin çok önemli bir yeri olduğu elbette tartışılmaz; ama bu rolün *niteliği* nedir? Marksizm'i mi, yoksa başka bir şeyi mi yerleştirmiştir Kautsky? Başka bir söyleyişle, Marksizm'i yerleştirmiş mi, yoksa millileştirmiş midir? Bu son soruya cevap verebilmek için birkaç konuyu daha araştırmamız gerekiyor.

Fransa'da da, Labriola veya Plehanov ayarı bir Marksist düşünür yoktur. Bu toplumda teorik çalışma her zaman başka yerlerdekinden daha «şatafatlı» olmakla birlikte, bu çapta *özgün teorisyen* yetişmemiştir. İspanya ve İngiltere, daha da geridedir bu açıdan. Bu toplumsal koşulların sonuçları, sözkonusu ülkelerde «Marksist teori»nin gelişme biçimlerinde, bugün bile gözlemlenebilir.

Sözün burasında, Türkiye'deki gelişmeye de kısaca gözatalım. Marksist yöntemin Türkiye'ye gelmesi anında varolan ilk Marksistlerimiz arasında Labriola ile Plehanov'un kine benzer bir *konumda* bulunanlar, yalnız Hikmet Kıvılcımlı ile Kerim Sadi'dir. Mustafa Suphi bir teorisyen değildi. Heyecanlı bir eylem adamı olarak yazdıklarına baktığımızda, erken yaşta öldürülmese bile böyle bir doğrultuda gelişmesinin pek muhtemel olmadığını görebiliyoruz. Şefik Hüsnü de teorik bir «ata» rolünü oynayamayacak kadar politika ve örgütlenme sorunlarına dalmıştı. Yazdıkları, Marksist politika teorisinin uluslararası önermelerini st-ratejik bir düzeyde Türkiye toplumsal formasyonuna uygulama amacına yönelikti. Yapı ve mi-zaç olarak böyle bir misyona daha yakın görünen Şevket Süreyya ise zaten kısa sürede Marksizm'

Birikim 60/32

den vazgeçmişti. İlginç bir konumda bulunan Nazım Hikmet de bir teorisyen değildi. Şiirleri, Marksizm'i yerleştirmekte belki teorik yazılardan daha fazla etki yarattı, ama bu, *aynı* teorik etki değildi.

Yüzeysel bir anlamda bakıldığında, Kerim Sadi ile Hikmet Kıvılcımlı'nın yazdıklarında, Labriola ile Plehanov'u andıran özellikler görülebilir. Çünkü onlar da kültürel hayatın çeşitli alanlarında kalem oynatmışlar, egemen ideolojiyi eleştirmiş, o ideolojinin çeşitli temsilcileriyle polemiklere girmişlerdi. Tarihe nasıl bakılması gerektiğini anlatmaya çalışmışlar, sınıfların analizini yaparak ya da Gökalp ve Tevfik Fikret gibi burjuva düşünürlerinin ve edebiyatçıların eleştirisi yoluyla burjuva kültür geleneği karşısında Marksist yöntemin, Marksist dünya görüşünün sistematikini kurmak ve sınamak gibi işlere girişmişlerdi. Ne var ki, bütün bu biçimsel benzerliklere rağmen, ortaya çıkan sonuç Labriola veya Plehanov'un başarılarıyla kıyaslanamaz. Bunun çeşitli nedenleri vardır.

Yerli yersiz kullanıldığı için çok zaman bir şey anlatmaz hale gelmiştir «diyalektik» sözü ve sık sık da, çözülemeyen bir karmaşıklıkla açıklamak için «diyalektik» denilip geçilmektedir. Ama şurada anlatmaya çalıştığım karmaşık durum için bu terime başvurmak zorundayım. Burjuva kültür geleneğinin Marksist kültürle *diyalektik* bir ilişkisi vardır. Şüphesiz, bu ilişkinin yol açacağı biçimlenmeler, somut koşullardan bağımsız da düşünülemez. Örneğin Fransa'nın kültürü kendiliğinden bir hayli güçlü olduğu için, Marksizm'i kendi içine pek fazla sızdırmamıştır; ama Rus kültürü de güçlü olduğu halde, Marksizm buraya «Ruslaşarak» girebilmiştir. Teorik düzeyden daha «yaşantısal» düzeylere gelindiği zaman da, örneğin Tolstoy, Dostoyevski, Puşkin ve Gogol'lerin kurmuş olduğu büyük Rus edebiyatı geleneğinde, Gorki veya Mayakovski gibi yeni yazarlar ortaya çıkabilmiştir. Bu yeni yazarlar eski geleneğe birçok anlamda karşı olmakla birlikte, onun yaşantı zenginliğinden nasipsiz değillerdir. Böylece, edebiyatta bir nitelik değişimi olmuş, ama bir düzey düşüklüğü olmamıştır. Sonuç olarak, yeni yetişen Marksist edebiyatın içerikliliği, eski burjuva edebiyatının içerikliliğinden kolay kolay ayrılamaz. Özetleyerek ve sematikleştirerek söyleyecek olursak, burjuva geleneğinin zenginliği, kendine karşı bir dünya görüşünün özerklik kazanmasını engelleyecek kadar güçlü olabilir; ama yeni dünya görüşü de sağlam temellerden yola çıkıyorsa, burjuva geleneğinin «icci ona da güc katar. Çünkü diyalektik karşıtlaşım, yeglinliği, oluşan yeni biçimlenmelerin düzeyini yükseltir. Buna karşılık, kültürel bakımdan daha zavıf bir ulusal gelenekte, burjuva değerlerini cürütmek çok daha kolaydır. Ama bu *kolaylık*, yeni dünya görüşünün tuzağı da olabilir. Gene avnı temel mantıktan ötürü: yani, ürünlerin niteliği mücadelenin yeglinliğine büyük ölçüde bağlı olduğu için.

Bu bağlam içinde, Türkiye'de Marksist teorisinin

yerleşmesi için atılan ilk adımlar yeterince sağlam temellere dayandırılmadı. Örneğin Kerim Sadi gençlik yıllarında bir «teorisyen» görünümünü verirken sonra tarihçiliği seçti, ama bu alanda da, topladığı olguların tutsağı olarak, «kronikçiliği» aşamadı. Kerim Sadi'nin yayınladığı çeşitli eserlerde Türkiye'nin özgül sorunlarına bütünsel bir bakış görülmez. Biçimsel bir anlamda bunun Hikmet Kıvılcımlı'nın yazdıklarında varolduğu söylenebilir. Gerçekten de, Kıvılcımlı, kendi kuşağından kimsede görülmeyen genişlikte teorik eserler vermiştir. Bu eserlerde özgün olduğu da yadsınmaz. Ne var ki bu özgünlük, Marksist yöntemin yukarıda anlatmaya çalıştığım türden bir özümlemesi değil, «eksantrik» bir bütünlüktür. Kelime hazinesinden geliştirdiği en temel fikirlere kadar, Kıvılcımlı, Marksist düşünce ve önermeler ile kendi eksantrik kişiliği arasında, bir sentezden çok ilginç bir karışım yaratmıştır. Ortaya çıkan sonuç, bir «millileşmiş Marksizm» örneğidir.

ALTMISILARDAN SONRA

Başlangıç ve ilk gelişme yıllarında özgün ve geniş ufuklu teorisyenler bulamayan Türkiye Marksizmi, klasiklerin çevirisinde bile oldukça az mesafe alabildiği için, teorik birikimi bir hayli yetersiz kalmıştı. Klasiklerin çevirisindeki yavaşlık her şeyden önce o dönemin yoğun politik baskılarının bir sonucudur. Ama yerli ürünlerin yetersizliği yalnızca bununla açıklanamaz.

Altmışlılardan sonra hızlı bir gelişme gösteren sol hareketin karşılaştığı en belirleyici tragedyalardan biri, bu kültürel/teorik eksikliktir. Bu eksiklikten ötürü, Türkiye'nin sosyalistleri, bin dokuz yüz altmışlarda, nasıl bir toplumda yaşadıklarını tartışmaya başlamak zorunda kaldılar. Egemen sınıf ideolojilerinin cılızlığı nedeniyle, Marksizm, Türkiye'deki gelişiminin bütün yetersizliklerine rağmen okur/yazar çevrelerde kolay bir yaygınlık kazanabildi. Aynı zamanda da, egemen sınıf ideolojilerinin sistematiklerini yıkamadı. «Kemalizmle sosyalizm arasındaki ayrılık çok derin değildir» gibi koşullandırmalarla eğitilen kadrolar, ideolojik şekilsizliğe itildi. Bu dönemin politik hareketlerinin ittifaklar konusunda yapmış olduğu seçmelerin isabetli olduğunu bir an için varsaysak bile, yaklaşım son derece yanlıştı. Çünkü ittifak, ideolojik/teorik bir şey değil, politik bir olaydır. Sosyalist hareket kendi farklılığını teoride her an ortaya koyar, vurgular. Kendinden farklı olduğunu, niçin ve nerede farklı olduğunu açıkça dile getirdiği kesimlerle ittifaka girer. Sözkonusu farklılığı, ne ittifaka çağırıldıklarından, ne de kendi kadrolarından gizlemeye hakkı yoktur.

12 Mart, Türkiye sosyalist hareketinin gelişmesinde belirleyici bir dönüm noktası oldu. Varolan birçok şeyi değiştirdiği için bu tarihi bir dönüm noktası olarak anabiliyoruz. Gelgelelim, bu değişen şeyler arasında, Marksist teorisinin yerleşmesi sürecini saymak kolay değildir: en azından, yaygın eğilim olarak. Gene de, gerek altmış ön-

Birikim 60/33

cesi hareketin teorik donanımıyla, gerekse altmışla yetmiş arasında fıskıran hareketin teorik araçlarıyla kıyaslanmayacak bir birikim oluşmuş, sosyalizm cehalete mahkûm olmaktan kurtulmuştur.

PRATİKTEKİ KARIŞIM

Buraya kadar, *teorinin* yerleşmesi üstünde durdum. En az bunun kadar karmaşık olan, üstelik incelenmesi daha büyük güçlükler çıkaran bir olay da, verili bir toplumda Marksist teoriyi benimsemiş bireylerin davranışlarını, benimsedikleri teorinin ilkelerine göre uyarlamalarıdır. Bu, sadece «politik» olarak belirlenebilecek eylemlerdeki davranış biçimi değil, çok daha geniş bir anlamda bir hayat ve değerler sorunudur. Olaya bu açıdan ve bu düzeyde baktığımızda, her verili toplumsal formasyonda, Marksizm'e özgü ilkelerle toplumun kendine özgü ilkelerinin farklı biçimlerde içiçe geçtiğini görüyoruz. Şöyle bir örnekle konuya girelim: biç Sovyet buz revüsü düşünün; burada pistte çıkan kızlar Batı dünyasında alışık olunduğu biçimde elbiseler giyecek, bu elbiseler biraz dekolte olacaktır vb. Örneğin Çin gibi, bugün bile büyük ölçüde köylülüğe dayanan bir toplumda bu tür giyinme doğal olarak yadırganabilir. Ama iki ülke arasındaki politik mücadele «Marksizm'in yorumu» mücadelesi olarak sunulduğu için, buz revüsünde nasıl giyileceği de bir Marksizm sorunu haline gelebilir. Örneğin bizim gibi Müslüman gelenekleri olan bir ülkede, «Çinci» bir akım, Sovyet revüsündeki kızların çıplak bacaklı resimlerini yayımlayarak, «İşte Sovyetlerin burjuva zihniyeti, kapitalist ahlâksızlığı» filan gibi sözlerle propaganda yapabilmektedir. Sadece bu tür bir toplumda değil, böyle bir toplumun devrimcileri arasında bile etkili olabilir bu gibi propagandalar. Ama, örneğin İsveç gibi bir yerde, revüyü yadırgamak kimsenin aklına gelmez. Hattâ, oraların radikal akımlarını temsil edenler böyle bir revüyü fazla göreneksel, fazla küçük burjuva bile bulabilirler. Bu basit örnekte de görülebileceği gibi, teoride evrenselliği kurmak, pratikte, gündelik hayat düzeyinde evrenselliği kurmaktan daha kolaydır. Ne var ki, her toplum devrimciliği kendi geleneksel ahlâk kurallarının belirlemeleri içinde biçimlendirdiği süreç, teorik evrensellik de soyut kalmaya mahkûmdur.

Batı toplumları güçlü buriuva geleneklerin etkisini elbette yaşamışlardır. Bugün Batılı bir devrimci, kendi gündelik davranışlarını Marksist ilkelere göre düzenlediği zaman, ortaya çıkan eklemlemede burjuva geleneğinin öğeleri —ona doğal geldiği için— varlıklarını belirli biçimlerde sürdürür. Ancak böyle bir ideolojinin dışından bakan biri, yani başka türlü bir toplumun bir devrimcisi, onun davranışlarına baktığı zaman böyle öğeleri kolaylıkla görebilir. «Hesabî» olmak gibi bir özelliği ele alalım. Buriuva geleneğinin bu temel ögesi, Batılı devrimcinin gündelik davranışlarında, «akılcı olma gereği» gibi bir vüceltici nitelikleme ile yer alacaktır. Oysa onun böyle «akılcı» saydığı birtakım davranışlar, başka türlü bir top-

lumsal formasyonda yetmişmiş bir devrimciye sırasında anlamsız, sırasında bencil, burjuva, sırasında hattâ karşı devrimci görünebilir.

Bizim gibi toplumlar da ise «feodal» kökenli ideolojiler, feodalizmin ekonomik veya politik kurumsal yapısından daha uzun ömürlüdür ve kapitalistleşen toplumun yeni ürettiği değer anlayışlarıyla eklemlediği kadar, bu tür toplumlarda yetişen sosyalist militanların ahlâk anlayışlarıyla da eklenmiştir. Böyle bir toplumun devrimcisi de bu tür değerleri «doğal» sayarak benimser, onları devrimciliğinin bir zorunlu sonucu sayar. Yiğitlik, «erkeksilik» (machisme) akla gelen ilk tavırlar. Gene ancak dışarıdan bakan biri, örneğin Batılı bir devrimci, kendi formasyonunda doğal olmayan bu öğelerin Marksist kökenli ahlâkî öğelerle eklenmiş feodal kökenli öğeler olduğunu kolayca görebilir. Türkiyeli bir devrimci, Batılı devrimciyi nasıl soğuk, bencil, hesapçı, burjuva buluyorsa, Batılı devrimci de Türkiyeli devrimciyi duygusal, geri kafalı, erkekliliği fazla böbürlenlen, feodal bir tip olarak görecektir.

Bu örnekler üzerinde, şimdiye kadar, olumsuz yanlarını vurgulayarak konuştum. Şüphesiz aynı verili koşullarda aynı özellikler olumlu da görülebilir. Doğulu, Batılı için, «Ne sağlam sistem kurmuş, olabilecek her şeye karşı ne kadar iyi tedbir düşünmüş» diye düşünülebilir ya da Batılı ötekini çok gözüpek, çok sıcakkanlı görek imrenebilir. Fakat sonuçta, olumlu ya da olumsuz açılardan değerlendirilen sözkonusu tavırlar, değişik tarihler yaşamış toplumsal formasyonların oluşturduğu değişik ideolojilerin öğeleriyle içiçedir.

TÜRKİYE'DE

Yukarıdaki sözlerden yanlış bir sonuç çıkarılmaması için, şunları eklemeliyim. Tek tip bir «Marksist davranış» yoktur ve olması da düşünülemez. İnsanları böyle bir davranış reçetesine zorlamak, soyut devrimci bir tavır olabilir ve büyük sakıncaları vardır. Sosyalist tavırların bir somut toplumsal formasyonda oluşturulması süreci içinde, varolan kültürün içinden gelen birtakım öğelerin özümlemesi de hem kaçınılmaz, hem de, aynı zamanda, teorik olarak doğrudur. Bu, ayrıca, bir süreçtir ve çeşitli ülkelerde beliren sosyalist davranış biçimleri gelecekte belli bir düzenlemeye gidecek, birbirlerine daha fazla yaklaşırsa, bu ancak dünya halkları arasındaki kardeşliğin görece soyut bir yönlendirici ilke olmaktan çıkıp somut ve yaşanan bir birliktelik pratiği olması ile mümkündür. Sosyalistler insanlığın bütün geçmiş kültür mirasının olumlu yanlarına sahip çıkmak durumunda olduklarına göre, her topluluğun şimdiye kadar üretmiş olduğu değerleri de elbette yaşatacaklardır.

Şu halde, soyutta kurulacak, formüllenecek bir «Marksist davranışlar yönetmeliği» yoktur. Marksizm kendisi, bir bilimsel teori olduğu ölçüde, varolan insanî davranış biçimleri kümelerine uygulanacak bir eleştiri ölçütü ve süzgeci durumundadır. Bu bağlamdaki ilkeleri aslında bir hayli ge-

Birikim 60/34

neldir: belli sınırlar getirmekten, kural ve kalıplar tanımlamaktan çok, belli bir doğrultuyu gösterir. Bu, genel olarak önerdiği ve üstlendiği dönüşürücü etkinliğe paralel bir doğrultudur. Birbirinden çok farklı toplumsal ahlâk biçimlenişleri içinde, varolan öğeleri her zaman daha eşitlikçi, daha demokratik, daha kapsayıcı bir yönde muhafaza etmek veya elemek ve belirli yetersizlik durumlarında da yeni öğeler oluşturmak şeklinde tanımlayabiliriz bu işlevi. Örneğin, bir belli mekânda, kapitalist-öncesi toplumsal yapının ortak dayanışma gelenekleri yaşanmıyorsa, bunları yaşatmaya çalışır, ama böyle ortaklıkların kendi yapısal ilişkileri içinde kaçınılmazlaşan olumsuzlukları varsa, örneğin insanları bazı yarı kurumlaşmış otorite hiyerarşileri içinde birbirlerine fazla müdahale ediyor ya da benzer durumlar ortaya çıkıyorsa, bunları da eleştiri ve ikna yoluyla elemeye çalışır. Bunun için ise, şüphesiz, kapitalizm-öncesi toplumun maddî yetmezliğinin bir sonucu olan ortak dayanışma geleneği, sosyalizmin yeni olumlu içerikleriyle yeniden yorumlanmalıdır.

Böyle bir açıdan bakıldığında, Türkiye'deki devrimci hareketin kendini gündelik hayatında kurmasında ortaya çıkan bazı aksaklıklar bulunduğu görülmektedir. Bu aksaklıkların en başında, şu yazıda belirlemeye çalıştığım sorunun teorik düzeyde ihmalı gelir. Yani, Türkiye'deki devrimciler, çoğu feodal kökenli olan birtakım davranışsal değerleri kendi devrimciliklerinin bir parçası olarak benimserken, olaya yeterince eleştirel bir gözle bakmamaktadırlar. En basit, en gündelik düzeyde, tesbih çevirmek veya belli tipte bıyık bırakmak gibi davranışlar, feodal veya hattâ «lumpen» kökenli tavırlar olarak değil, düpedüz devrimci tavırlar olarak görülebiliyor örneğin. Bu gibi şeyler, başlangıçta, bu tür alışkanlıkları olan geniş kitlelere ters düşmemek, onların karşısına egemen sınıfları hatırlatan görünümlele çıkmamak için geçerli olabilir. Ama bu tür düşüncelerle hareket eden devrimci, bu nedeni unutmamalı, ayrıca da, bu tür davranışların yan-anlamlarını aklından çıkarmamalıdır. Çünkü bir bıyık veya bir tesbih tek başına olgular değildir. Karmaşık bir biçimde belirlenmiş, toplumsal hayatın bir yığın kurumlarıyla içiçe geçmişlerdir. Şüphesiz bütün bunlar da bir bakıma keyfi sıralanmalardır. Örneğin bıyıklı bir kişinin ille de erkeksilik yapması gerekmez, ama yukarıda değindiğime benzer gerekçelerle bıyık bırakan devrimcinin bununla bağdaştırılabilecek erkeksilik tavırlarına karşı çıkması, bunları eleştirmesi gerekir. Ve aynı zamanda, hayatın akışı içinde bütün değerlerin ve onlardan kaynaklanan davranışların dönüşeceğini, dönüşmesi gerektiğini gözönünde tutarak, kendi ilkeleriyle eklemlediği öğelerin tutuculuğunu yapmamalı, yeni değer ve davranışlara açık olmalıdır.

Türkiye'nin bir özelliği, hem de çok önemli ve belirleyici bir özelliği, yaşadığı tarihi sürecin gereği olarak, «Doğulu» ve «Batılı» diye bilinen toplum çeşitlerinin bir çeşit karışımı görünümünde olmasıdır. Böyle bir bileşim, iki türden kurucu öğelerine indirgenerek açıklanamaz. İki türden

ögenin biri «sahici», «öz» vb., öteki de «yabancı», «yama» filan değildir. Anlaşılması gereken şey, bu yaşayan özgün bileşimdir. Türkiye'de kurulacak sosyalist hareket de, bu bileşimin özgünlüğüne uygun olmalıdır, gerek teorisi, gerekse pratiğiyle. Oysa şimdiye kadar, sosyalist örgütlenme ya bir, ya da öteki çizgi üzerinde yürümüşler. Bunu teorik düzeyde gördüğümüz gibi, pratik düzeyde de yaşayabiliyoruz. Örneğin, altmışlarda sosyalist harekette görülen temel ayrımın altında, ne tür bir toplumda yaşadığımız teşhisine veya özlemine bağlı tercihler de yatıyordu. «Sosyalist devrim» ya da «millî demokratik devrim» gibi etiketlerin altında bu vardı. Her iki çizgi de, Türkiye'nin özgüllüğü üstüne oturmuyordu. «Burjuva demokratik devrimi tamamlanmıştır; önümüzdeki aşama sosyalizmdir» diyenler Türkiye'yi Batılı bir toplumun matrisleri içinde, «Türkiye yarı feodal ve yarı bağımlı bir toplumdur» diyenler de tipik bir azgelişmişlik soyutlamasına göre tasarlıyorlardı. Ayrım, teorik düzeyde olduğu kadar, pratik düzeyinde de kendini gösterdi. Bugün bile bunun aşılmış olduğu söylenemez. Kılık kıyafetten kullanılan kelimelere, oturup kalkma tarzına kadar uzanan yığınla ayrım hâlâ yaşamaktadır. İşin tuhafı, daha yüksek soyutlama düzeylerinde bir «Batılılık/Doğululuk» olarak ortaya çıkan bu ayrımlar, gündelik hayat düzeyinde coğrafi veya kültürel anlamda bir doğululuk veya batılılıktan çok «büyük şehir/taşra» ayrımına dayanmaktadır. Davranışları olduğu kadar teorik tercihleri de temelde belirleyen etmenlerden biri budur. Yukarıda kısaca değindiğim, kendini belirleyen ideoloji karşısında yeterince uyanık ve eleştirel olmamanın acı bir sonucu yani.

«MİLLÎ» MARKSİZM

Yukarıdaki başlık, olmayacak bir şeydir. Evrensel bir teori olan Marksizm, millileşemez. Gelgelelim, dünyada bunun pek çok örneği görülmüştür. Nedeni, sadece ideolojik düzeyin mekanizmaları içinde bir açıklama yapılacak olursa günümüz dünyasında «ulusallık» kavramının oluşturduğu kimliğin hâlâ büyük ölçüde ağır bastığı söylenebilir. Şüphesiz bunu söylemek de, bu sefer bunun ardında yatan çeşitli başka nedenlerin açıklanmasını gerektirir. Bu açıklamaları bir başka yazıya bırakarak tartışmayı şimdiki çerçevesi içinde sürdürülim. Kimi azgelişmiş ülkelerde Marksizmin millileştirilmesi, Türkiye'de veya çoğu Batılı ülkelerde olabileceğinden daha geniş boyutlara erişebilmektedir. Bunların başında Çin Halk Cumhuriyeti sayılabilir. Böyle ülkelerde Marksizm, çok zaman, bir ulusal kurtuluş mücadelesinin aracı haline gelerek milliyetçi özlemlerle içiçe geçmektedir. Bunun minyatür bir örneğini, yetmişlere kadar, MDD belirlemesi altındaki kadroların denetlenmemiş milliyetçiliğinde biz de yaşamıştık. Çin'deki olay şüphesiz bundan çok daha geniş boyutludur. Kültürel geleneğe sahip çıkma biçiminden Marksist teoriyi yorumlamaya kadar, Çinlilik Marksizme egemen oldu bu toplumda. Şimdiye kadar sayısız yazılarda açıklanan, *Birikim*'de de çe-

Birikim 60/35

şitli düzeylerde incelenen bu sorunun ayrıntılarına bir kere daha girmem gerekmiyor. Yalnızca iki önemli gördüğüm noktaya değineceğim. Birincisi, Marksizm'in millileştirilmesi açısından, Çin'in Vi-etnam'a saldırısı ile Birinci Dünya Savaşı sırasında Kautsky önderliğinde Alman sosyal-demokrat partisinin davranışı arasındaki paralellik. Her ikisinde de, bir *ulusun çıkarları* adı altında, Marksizm'in hem barışçılık, hem de enternasyonalizm ilkeleri çiğnenmiştir. Bütün benzer durumlarda olduğu gibi bu olaylarda da savaşa sarılan taraf Marksist terminoloji içinden işine gelen öğeleri alıp çıkarmıştır, ama yapılan iş, tevile sığacak gibi değildir. Sovyetler Birliği tarihi ise Yalta'dan Afganistan'a kadar, ulusal çıkarları hizmetinde bir Marksizm'in en acı örneklerini verir. Zâten, bir zamana kadar son derece içtenlikle inanılan bir ilke olan enternasyonalizmi alabildiğine çarpıtıp sömürerek milliyetçi tepkiye Marksizm içinde zemin ve haklılık veren, doğrudan doğruya Stalin'dir. Şüphesiz Stalin, ortada olmayan bir şey yaratmadı, milliyetçiliği yoktan var etmedi. Olan bir şeyi destekledi ve güçlendirdi. Ama bu seçme, sosyalizm tarihinde bütün dengeyi milliyetçilikten yana kaydırıldı. Bu olayın sonuçlarını hâlâ yaşıyoruz.

«Ulusal çıkarlar» gibi bir kavramın egemenliği birinci millileştirici etmen olmuştur her zaman. Kitlelerin eğitim durumu da, sosyalizmi benimseme biçim ve ölçüleri de, milliyetçi temaların ağırlığını belirler. Söylemeye bile gerek yok ki, kitleleri sosyalizme hazırlamadan sosyalistlerin iktidar oldukları ülkelerde, genel bilinç, sosyalist iktidarı her zaman milliyetçiliğe daha çok taviz vermeye sürüklemiştir. Örneğin, yetmişlerden önce ünlü Altıncı Filo'ya karşı gösteri düzenlenirken, o zamanın «anti-emperyalist» stratejisini uygulayan bazı gençlerin şöförlerle, esnafa vb. «Bu herifler gelip bizim fahişelerimizi bilmem ne yapıyorlar,» diye propaganda yaptıklarını, üstelik de bu propagandaların etkili olduğunu hatırlarım. Sanki o işi «millî» biri yapınca o kadının oynadığı rolde bir değişiklik oluyormuş gibi. İnsanların bu tür ilkel, kıyıcı olabilecek biçimde duyarlı yanlarına dokunarak, o yanlarını kışkırtarak onları birtakım eylemlere sürmek mümkündür elbette. Böyle ajitasyonlar çok başarılı, çok etkili de olabilir. Ama sonuçta, sosyalist bir insan değil, birtakım koşullanmaları, önyargıları, saplantıları olan bir insan yaratmış oluruz. Her düzeyde, her anlamda olduğu gibi, milliyetçilik olgusu karşısında da budur durum. Anti-emperyalizm bile, milliyetçi bir temele dayanamaz. Dayanırsa, sosyalizme varamaz. Seçme, bu kadar basittir.

Bugünün dünyasında iki büyük «sosyalist» devlet, Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti, Marksizm'i tamamen millileştirmiş durumdadırlar. İki ülkenin sosyalizmlerinin bir türlü uzlaşmaması, aslında, iki ülkenin ulusal çıkarlarının uzlaşmamasından kaynaklanan bir durum. Bu iki devletin aldıkları tavırlarda, Çin'in daha açıktan milliyetçi olduğunu görüyoruz. Kendisi öyle oluktan başka, «üç dünya» filan gibi temeli ulusal olan teorilerle, dünyada devrimci olmaya kalkışan herkese de milliyetçi olmayı salık vermektedir. Onun için de, çeşitli ülkelerin Çinci politik grupları, ancak kendi ülkelerinin faşistleriyle kıyaslanabilecek bir milliyetçilik tırmanmasına giriyorlar. Sovyetler Birliği'nin kullandığı ağızda ise «enternasyonalizm» klişeleri hâlâ var. Geçmişten kalan ilişkileri kadar, şu anda dünyadaki konumu da böyle olmasını gerektiriyor (Üçüncü Dünyacı Çin'in milliyetçi ağız kullanması nasıl gerekiyorsa). Sovyetler Birliği, Çekoslovakya'ya da, Afganistan'a da, enternasyonal komünizmin çıkarları için girmektedir. Yöneticilerinin «diyalektik» başarısı sayesinde, Sovyetler Birliği'nin ulusal çıkarları ile dünya komünist hareketinin çıkarları arasında tam bir uyuma vardır (bazan, bu dünya komünist hareketinin çıkarları, örneğin Çekoslovak Komünist Partisi'nin çıkarlarıyla çelişse de, Sovyetler'in çıkarlarıyla hiç çelişmemektedir). Sözün kısası, Sovyet ağızından duyulan ve insanların belleklerine yerleşmiş bazı kavramları hatırlatan enternasyonalist çağrışımlı birkaç kelime, aslında Sovyetler'in millî Marksizm'inin zorunlu bir parçasıdır.

Devlet politikası böyle kurulunca, zaten resmîleşen teorisinin de bu doğrultuda yeniden formüllemesi kaçınılmazlaşır. Bu belirlemelerin etkisi altında gündelik yaşayış da bilinen kalıplar içinde akıp gider. Özellikle geri kalmış ülkelerde, sosyalizm, rencide olmuş ulusal gururun kazanılması olarak anlam kazanır.

Marksizm, Osmanlı'nın kapıkulu gibi, devşirilip Müslüman edilecek bir hizmetkâr olmamalıdır herhalde. Marksizm'i millileştirmek, onu kapıkulu haline getirmektir: ulusal bir ideoloji ile evrensel bir bilim yanyana yürümeyeceğine göre, ulusallaşmış Marksist ideoloji de zamanla o evrensel bilimi kendi hizmetine alır. Marksizm'in millileşmesi değil, yani, ulusal sorunlarla, ulusal gelenek, görenek ve tavırlarla özdeşleşmesi değil, yerleşmesi, yani ulusallıkla özdeşleşerek ulusal çerçevede muhafaza edilecek ya da eleneceklerin ölçütü olması gerekir. Pratikte çok zaman bunun büyük güçlüklerle ayırddilebilecek bir nüans olduğunu biliyorum. Ama bu nüansa, bütün bir dünya ya-tıyor.